

В.И. Мильдон: *Философия русской драмы: мир Островского*.
Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН) 2007, 240 с.

Небольшая по объему новая книжка Валерия Мильдона — не просто еще одна умная книга об Островском. И не просто очередная книга о глубинных смыслах, заключенных в наиболее талантливых текстах русских драматургов двух прошедших столетий. Это большое событие в интеллектуальной жизни России. В наше время, когда самым пронизательным умам начинает казаться, что ничего нового уже не скажешь, является автор, который не только претендует на новое слово, но и в самом деле говорит его. И пусть ценных мыслей в книге Валерия Мильдона совсем немного, пусть раз высказанная мысль варьируется затем на все лады, заполняя страницы. Эти несколько мыслей стоят того, чтобы прочитать всю книгу с большой пользой. И пусть познакомятся с ней не только те, кто любит Островского. Да, это книга о его пьесах, но не все. Это книга о серьезных философских проблемах, над которыми уже несколько веков, от Фонвизина до Коляды, бьется русская драматургия. И не только драматургия, а вся русская литература, художественная и нехудожественная, вся просвещенная русская мысль. Это размышления о причинах и следствиях нашей дикости, инфантильности, недееспособности, неуважении к правам личности. Причем, Мильдон не просто ставит традиционные русские вопросы: «Кто виноват?», «Что делать?», «С чего начать?» и т.п. — он пытается обоснованно на них ответить, используя как отечественный интеллектуальный опыт двух с лишним столетий, так и западноевропейскую мысль от Платона до Ортеги-и-Гассета.

Но неужели же надо идти так далеко и учитывать так много, чтобы рассказать об Островском? Не о Достоевском, не о Толстом, не о Платонове, «всего-навсего» об Островском — «Колумбе Замоскворечья», придумывавшем своим многочисленным комедиям заглавия-пословицы, из-за которых ломают головы переводчики всего мира, в душе понимая, что мало кто из режиссеров осмелится воспользоваться их переводами? Но то-то и оно, что Островский не менее важен и не менее всемирен, чем Достоевский и Толстой — так звучит одно из утверждений автора книги. Звучит не в знак уважения к писателю, о котором идет речь, не из соображений куртуазности, а как открытие важной истины, до которой критики и литературоведы XX века не додумывались, ошибочно считая, что Островский был летописцем нравов своей социальной среды и своего времени, но время это прошло, и потому его драматургия стала навеки достоянием истории. К сожалению, это не так, решительно заявляет Валерий Мильдон. К сожалению — потому что хотя в России XXI века не женят сыновей и не выдают замуж девиц по воле родителей, тем не менее «у нас принято» (сакраментальные слова!) начальство почитать, а просителей не уважать; задумав коммерческое предприятие, беспокоятся об административной «крыше» над головой, едучи в Москву «устраивать дела» (кстати, дела по-прежнему надо не просто делать, а *устраивать* по знакомству или по родственным связям), думают о том, как бы тут получше «подмазать подъячих» в суде, министерстве, военкомате, районной управе... «Что ни вставь, не ошибешься», — саркастически замечает автор книги (с. 71). В комедии *Сон на Волге* (1865), действие которой происходит «в половине XVII столетия», ключник Неустройко велит слугам подмести пол в соборе, потому что вот-вот придет

боярин «с гостями». «И я, человек начала XXI в., узнаю в описании нечто хорошо мне знакомое: перед появлением начальства подмести, почистить и пр.», — добавляет автор книги (там же). Понятно, что если появления начальства не ожидается, то в соборе можно не подметать, а наоборот, насорить или наплевать. На такие порядки очень многие жалуются, как жаловались и во времена Кит Китычей, но если вдуматься (и ценность написанного Мильдоном текста состоит именно в том, что он заставляет читателя вдуматься в прочитанное — вдуматься и устыдиться), то приходится признаться в том, что такая система подавляющему большинству русских людей вполне подходит. Разве не удобно делать то, что приказывает делать начальник, а случае чего на него же и свалить? Разве не удобно иметь только «детские» права, права недоросля и своей воле воли не давать, но зато и не обременяться ответственностью, а она вещь тяжелая... Мы не согласны с сентенцией «Не так живи, как хочется», но жизнь довольно быстро учит нас, что «выше лба уши не растут». Мы печалимся, мы вздыхаем оттого, что нам не нравится принцип «Всяк сверчок знай свой шесток», но в огромном большинстве случаев поступаем, как Жадов из *Доходного места*, понимая, что «правда хорошо, а счастье лучше». А в том большом кое-как обустроенном месте, в котором довелось нам родиться и коротать свой век, тихое «мещанское счастье» приходит тогда, когда человек полагается на судьбу, побольше прислушиваясь к «отцу-матери, роду-племени» и поменьше хлопоча о правде. Вот вам вековая народная мудрость, вот вам Островский, вот вам вся русская (и не только) литература, трагически распятая между инстинктом сохранения рода и государства и пафосом исторического созидания во благо человеческой личности и ее прав.

Нет, Островский — это не только талантливый летописец купеческого или чиновничьего быта. Это вдумчивый аналитик, исследующий трагедию мучительного перехода от родовых ценностей архаической эпохи к индивидуализму Нового времени. Валерий Мильдон убедительно доказывает это, учитывая и то обстоятельство, что автор *Грозы и Бесприданницы* не был философом или одним из глашатаев общественной мысли — он был «только» писателем, в компетенцию которого входило само изображение укрытых механизмов личной, семейной и общественной жизни. Кроме того, вопреки господствовавшему в нашем литературоведении мнению о том, что реализм Тургенева, Гончарова и Островского интересовался лишь фактами и законами «устоявшейся» действительности и в своих пророчествах шел не далее Любима Торцова (одним из первых это мнение высказал Достоевский), автор исследования доказывает, что драматургия Островского содержит глубокий художественный прогноз. И прогноз этот, увы, весьма печален.

Судите сами. В пьесе *Шутники* (1864) герой жалуется родителям на поведение их детей, а родители отвечают: «„У тебя, видно, говорят, такой же ум, как у ребенка. Мол — глуп, ну и балуют; вырастет, умнее будет, перестанет баловать“. Только неправда это... Умней они не бывают. Я сорок лет здесь живу, всех знаю; вырасти — вырастут, и рукой его не достанешь, а ум всё тот же». «Почти дословно из Чаадаева, — замечает Мильдон, — „Мы растем, но не созреваем“. В чем же дело? В том, что существующая структура общественных отношений безоговорочно предпочитает коллективное, семейное индивидуальному, личному, вследствие чего подавляются и своя воля, и личный опыт. Они скорее препятствие, и потому человек своего ума вынужден скрывать собственные намерения, хитрить, лгать, носить маску покорности, внешне поддерживать давно окостеневшие порядки. [...] Островский мастерски, с глубоким проникновением к основаниям таковой психологии изображает первопричины и душевной незрелости, и своеволия, и бесшабашной отчаянности, и эгоистической жадности, составляющих черты бытового поведения его персонажей» (с. 63–64). В чем же следует искать эти первопричины? В сохранившейся с доисторических времен родоплеменной, патри-

архальной общественной системе, пронизывающей нашу жизнь сверху донизу — от «сыновне-отеческих» отношений верховной власти с гражданами государства до отношений в каждой конкретной семье, где в детях воспитывается не самостоятельность и личная ответственность за свои поступки, а покорность и упование на милость родителей. Если государь — отец («„Чего же вам?“ — „Пришли за утверждением, на чем стоять... Ты вместо патриарха. Отцом нам будь! Наставь и накажи!“» — *Дмитрий Самозванец и Василий Шуйский*, 1867), то отец в семье государь, а мать государыня. Но нельзя обвинять одно лишь политическое устройство. Порочный круг воспитательных традиций могут разорвать сами люди, если только по-настоящему захотят. Но захотеть — значит обременить совесть за гнев батюшки и слезы матушки, взять на себя всю тяжесть ответственности, а главное — останешься один, без поддержки дядьев, братьев, шуринов, племянников и влиятельных знакомых, которые альтруизмом, как правило, не отличаются. На то, чтобы зажить своим умом, решаются единицы, но они очень часто вынуждены перенестись из общества недорослей куда-нибудь в Кёльн или в Лос-Анджелес.

Славянофилы почитали общественные условия, производящие на свет поколения «вечных юношей», величайшем благом России, отличающим ее от раздробленного на индивиды «бездушного» Запада. И хотя Островский в определенный период своей жизни сам так считал, то, что он изобразил, радикально не совпадало с подобными убеждениями. Вот великолепный пример нашей юридической «душевности»: в пьесе *Горячее сердце* городничий Градобоев обращается к людям с вопросом: «Судить ли мне вас по законам или по душе, как мне Бог на сердце положит? Г о л о с а . Суди по душе, будь отец, Серапион Мардарыч» (с. 65). Добавим, что при этом городничий показывает десятки томов толстенных книг «с законами», и здравый разум подсказывает, что суд по законам будет долгим и неэффективным, а справедливым ли — Бог ведает. И потому «будь отец». «Раз отец, то суд по душе, какие законы в семейных делах, между своими: отец прибьет, мать приголубит, — вновь иронизирует Мильдон и тут же предупреждает о последствиях: — Но когда система государственных отношений держится на семейных правилах (вернее сказать, инстинктах); когда глава государства — отец, а подданные — дети, это создает условия и для безграничного произвола власти, и вырабатывает привычку (которая в течение столетий превращается в свойство природы народа) уповать на милость, а не добиваться справедливости. Отсюда и следует инстинктивное убеждение, что человек ничего не может сам, поэтому смотри, как жили отцы, деды, и живи так же» (с. 65–66). Порочный круг замыкается.

Так и построена вся книга — в высшей степени интересная, заставляющая думать: от конкретной сцены, от характера конкретного героя к большим антропологическим или историсофским обобщениям. Ее главы: *Семейные нравы, Женитьба недоросля, Мы, сироты, Сердце и ум, или логика и сверхлогика любви* — посвящены разным аспектам непростой проблемы: нужен ли вообще человеку выход из архаической вечности в историческое время, чреватый не только необходимостью брать на себя ответственность, но и многими опасностями, в том числе смертью, которая перестает ощущаться как переход в лучший мир и становится мучительным вхождением в пустоту. А если всё-таки земная жизнь, личная свобода и историческое деяние стоят того, чтобы пожертвовать вечностью, то как сделать так, чтобы в стремлении к правопорядку и благоденствию не уничтожить природу, а следуя законам рынка и параграфам закона, не упустить из виду живого человека, который устроен не по Декарту, не по Гегелю и не по Джеймсу-Дьюю? О семейных нравах и о поколениях недорослей говорилось достаточно. Несколько слов о сиротах Островского. Валерий Мильдон обращает внимание на то, что во всей русской литературе их очень много: бедная Лиза, Чацкий, Онегин, Печорин, Поприщин, Чичиков, Рудин, Лиза Калитина,

Ольга Ильинская, Раскольников, князь Мышкин, Пьер Безухов, братья Карамазовы... (с. 105). А сколько, позволю себе добавить, безотцовщины, особенно в XX веке! Много сирот и у Островского: Жадов, Катерина Кабанова, Аксюша из *Леса* и Лариса из *Бесприданницы* — самые известные. Почему так много? Не потому ли, что если облеченные властью творцы истории видят вокруг себя не конкретных людей, а «человеческий материал», нужный им, чтобы одерживать очередные победы, то матери, а еще чаще отцы, гибнут, а дети-сироты остаются. Мильдон видит и другую причину, объяснение которой находит в *Пространном христианском катехизисе Православной Кафолической Восточной Церкви*, составленном митрополитом Филаретом (Дроздовым) в 1839 г. Там написано, что под именем родителей должно разуметь не только биологического отца и биологическую мать: родителями для каждого из нас являются также «Государь и Отечество, потому что *государство есть великое семейство*, в котором Государь есть отец, а подданные — дети Государя и Отечества» (с. 107; курсив Мильдона — В.Щ.). Но живых родителей никто и ничто не может заменить, и потому «дети отечества» (например, «суворовцы», «нахимовцы», «дзержинцы» Антона Макаренки), повзрослев, оказываются беззащитными перед невзгодами. Без ласки родных ребенок может остаться недорослем. «У сироты, — пронизательно замечает Валерий Мильдон, — действительно, *ничего нет*, кроме того, что есть он — существо сугубо материальное, а не метафорическое, каким является человек; и в силу только материальности он неполный человек, недоросль. Слой человеческого (нематериального, не от мира сего) в человеке очень тонок и нуждается в защите от всеподавляющей силы материального (от мира сего) — одна из главных, а то и главная тема Островского» (с. 110–111; курсив В.И. Мильдона — В.Щ.). Сирота не способен взлететь, как хотела взлететь Катерина в первом акте *Грозы*. «Православие, самодержавие, народность, коммунизм, освобождение всего мира, — читаем далее, — это как раз разновидности идеологии сиротства, поскольку объект ее — отвлеченная общность, о человеке нет речи, не до него» (с. 116).

Еще один философский аспект драматургии Островского — *das ewig weibliche*, вечная женственность или диалектика ума и сердца. Автор книги прав, утверждая, что ни один мужской персонаж Островского, за исключением, быть может, Жадова, не пытается противопоставить свою личную волю и личные права суровым, но по-своему удобным законам архаично-родового сообщества. Делают это исключительно женщины — носительницы черты, которую драматург называет горячим сердцем. Катерина, Аксюша, Лариса, Дарья (из пьесы *Бедная невеста*, 1852) — горячие сердца, готовые ради любви и воли преступить отеческие законы, заплатив за это собственной жизнью. Мильдон приводит суждение Ортеги-и-Гассета, согласно которому женщина чаще мужчины бывает охвачена истинной страстью, то есть при равных условиях «легче идет на возможное обеднение», чтобы сосредоточиться на одной цели, на одном стремлении (с. 225). Из этого делается вывод, что «унификация, присущая женской натуре, свойственна и всему русскому обществу, всей русской истории, начиная, может быть, с Ивана Калиты. Но именно женщина в драме Островского является единственной силой, противящейся этой унификации, то есть, можно сказать, она противится одной из черт своей собственной природы; как раз потому что женщина — самый динамичный элемент национальной жизни» (там же). В этом месте хочется призвать автора к большей осторожности. Что это: опять бердяевское «вечно бабье» как ярчайшая черта «русской души»? Не мужской ли это благородный миф, который действительно на каждом шагу наличествует в литературе, но так ли обстоят дела в реальной жизни и к тому же в патриархальной крестьянской стране? Ответ на эти вопросы, по-моему, остается открытым. Впрочем, автор книги не скрывает, что проблема «вечной женственности» в России весьма запутана. Горячее сердце проявляется

не только в страстной любви — его носитель и *осерчать* может, а тогда чистая душой Катерина в своей духовной неоформленности стихийных порывов сердца («с сердцем не сообразишь», как говорит Груша из народной драмы *Не так живи, как хочется*, 1854) ушла совсем недалеко от Дикого, который так изругает, что чуть не прильбнет («Вот оно, какое сердце-то у меня!»). Духовная неоформленность, которую можно победить только воспитанием и образованностью (в этом отношении я согласен с Дмитрием Писаревым, в котором Мильдон видит лишь примитивного позитивиста и не замечает *просветителя*) — излечимая, но всё же опасная болезнь всех «горячих сердец», которые нередко спасаются от абсолютной несвободы, бросаясь в пропасть анархии и разврата «вниз головой и вверх пятаями», как незабвенный Дмитрий Карамазов. А то и просто в Волгу, в смерть, как несчастная Катерина. Но это не выход. Это побег из жизни. Это «безумство храбрых», а для цивилизованного европейца, повторяю, оно не выход.

А если выход, то только трагический. Недаром, как утверждает Валерий Мильдон, в комедиях Островского всегда присутствует трагический подтекст; да и вообще любая хорошая русская комедия трагична по своей безысходности — взять хотя бы *Горе от ума*, *Ревизора* или странные комедии Чехова. В этом отношении русская комедия занимает промежуточное место между античной и новой, западноевропейской. «В античной, греческой, бессмысленны личные усилия человека в границах незыблемого, предустановленного миропорядка, одного и того же для людей и богов. В западноевропейской человек сам распоряжается своей судьбой, поэтому так смешны его нелепые действия, ибо всё зависит от него самого. В драме русской самый миропорядок воображается фатально неисправимым, вследствие чего, повторяю, комедия норовит обернуться трагедией: что бы человек ни сделал, он всегда проигрывает» (с. 39). В русской «трагической комедии» (не трагикомедии!) есть характер, однако он бессилён перед фатальностью мироустройства. Действия такого человека абсурдны и потому смешны, но абсурд очень часто зависит не от человека, а от структуры мира, в котором ему суждено жить. Из этого следует интересная гипотеза: вполне возможно, что с тех пор, как русская драма переняла опыт западноевропейской, «она шла своим путем, особенность которого состоит в трагической подоплеке всякого комедийного действия» (с. 45). А если эта гипотеза верна, то русский вклад в европейскую теорию комического можно охарактеризовать следующим образом: когда осознаешь, что выхода из безвыходной ситуации нет, над ней остается лишь смеяться. В ответ на мысль Островского, что немецкий комизм надо понимать умом, «а потом уже смешно станет», Мильдон замечает: «Русский комизм не надо понимать умом, его надо попросту пережить, но в этом-то случае, вдоволь насмеявшись, невольно задумываешься, и тогда либо в петлю, либо продолжай смеяться — вот чего не было и нет в комизме западноевропейском» (там же). С этим трудно не согласиться.

Долго можно еще говорить об этой удивительно интересной, насыщенной ценными идеями книге. Лучше всего просто прочитать ее. Напоследок приведу еще одну, которая мне представляется самой важной и поучительной — о художественном прогнозе Островского. «Прогноз этот выглядит таким, — утверждает автор: — все творческие ресурсы, психологические и нравственные, архаические, племенного общества, каким долго была и продолжает оставаться Россия, исчерпаны. Дальнейшее развитие страны возможно, если доиндивидуально-коллективистское наследие будет преодолено и обществом и — главное — самим человеком» (с. 227). Но захочет ли этого человек или предпочтет более спокойное и удобное существование, описанное Иваном Карамазовым в поэме о Великом Инквизиторе? Вопрос несправедливый, вопрос непростой, и касается он не только России, но и всего мира.

Василий Шукин

Danuše Kšicová: *Od moderny k avantgardě. Rusko-české paralely.*

Brno: Masarykova univerzita 2007, 467 s.

Ktoś (podobno Dostojewski) wypowiedział jakiś czas temu głęboką (podobno) myśl: „Все мы вышли из *Шинели* Гоголя” (gorzko spointowaną — dodam na marginesie — po latach przez Aleksandra Dokowa: „но потом, к сожалению, уткнулись в китель Сталина”). Ten *bon mot* Fiodora Michajłowicza w przekazie kolejnych generacji rusycystów brneńskich brzmiałby zapewne tak: „Все мы вышли из *Словесности* и *Духа* Вольмана”.

Wybitny sławista czeski Frank Wollman (1888–1969) — autor fundamentalnych prac: *Slovesnost Slovanů* (Praha 1928), *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (Brno 1936), *Duch a celistvost slavanské slovesnosti* (Praha 1948) — w latach 1928–1959 pracował na Uniwersytecie Masaryka i to jemu — jak sadzę — tamtejsza rusycystyka zawdzięcza otwarcie się na literaturoznawstwo porównawcze. Nawiasem mówiąc, atmosfera intelektualna Moraw, Czech i Słowacji (mógł ją zrodzić, na przykład, zapisany w DNA środkowoeuropejski *genius loci*, albo podobne doświadczenia odziedziczone po latach obecności w polikulturowej monarchii Austro-Węgierskiej, albo pewne uwarunkowania polityczno-społeczne, o których pisał Julian Kornhauser w artykule *Koniec komparatystyki słowiańskiej?*) zawsze sprzyjała tego rodzaju badaniom. To w Pradze zaczynał swoją wielką karierę naukową guru komparatystyki światowej, urodzony w Wiedniu René Wellek (1903–1995), który do roku 1935 był związany z Uniwersytetem Karola: studia odbył w latach 1922–1926, doktoryzował się w 1926 r., habilitował — na podstawie rozprawy *Immanuel Kant in England (1793–1838)* — w 1932 (zob.: I. Pospíšil, M. Helenka: *René Wellek a meziválečné Československo (Ke kořenům strukturální estetiky)*. Brno 1996). To w Bratysławie spędził niemal całe swoje życie Dionýz Ďurišin (1929–1997). To w Brnie mieszka i pracuje (Ústav slavistiky FF MU) Danuše Kšicová, znana głównie jako niestrudzona badaczka XIX- i XX-wiecznej literatury rosyjskiej, która tak definiuje krąg swoich zainteresowań naukowych: “Ruská literatura v evropském kontextu, interdisciplinární komparatistika, česko-ruské vztahy v oblasti literatury a výtvarného umění”. Warto przypomnieć, że jej publikacje pojawiają się od lat także w polskich czasopismach naukowych i tomach pokonferencyjnych („Zagadnienia Rodzajów Literackich”, „Slavia Orientalis”, „Przegląd Rusycystyczny”, *Поэтику Белого. Поэтики Бieleго*. Red. B. Stempczyńska, Katowice 2005, *Związki między literaturami narodów słowiańskich w XIX i XX wieku*. Red. W. Kowalczyk. Lublin 1999, *Pisarze nowi, zapomniani i odkrytani na nowo*. Red. P. Fast, A. Skotnicka-Maj. Katowice 1996).

Pani profesor (czy, jak chcą tego nasi południowi sąsiedzi: profesorka) Kšicová — to oczywiste, że „členka Společnosti Franka Wollmana” — wzbogaciła ostatnio swój niezwykle już znaczący dorobek naukowy (m. in. *Russkaja poezija na rubeže stoletij. 1890–1910*. Praha 1990; *Panoráma ruské literatury*. Boskovice 1995, współautorka; *Secese. Slovo a tvar*. Brno 1998) o kolejną niezwykle interesującą i ważną dla sławistyki pracę: *Od moderny k avantgardě. Rusko-české paralely*. Ten fascynujący okres w dziejach sztuki europejskiej (zdaniem autorki, zapoczątkowany w latach 70. XIX wieku i zakończony w latach 40. następnego stulecia) został omówiony w sześciu niezwykle obszernych, kompetentnie i interesująco napisanych rozdziałach: I. *Estetika moderny a avantgardy*, II. *Cestami poezie, Tvar a slovo v moderně*, IV. *Drama a divadlo za moderny a avantgardy*, V. *Proměny poezie*, VI. *Tvar a slovo od moderny k avantgardě*. Ich bohaterami są między innymi: Turgieniew, Dostojewski, Lew Tołstoj, Czechow, Arcybaszew, Klíma, Mierieżkowski, Briusow, Riemizow, Hašek, Čapek, Hrabal, Charms, Pielewin, Kratochwil, Balmont, Sergej Hrabě (1899–1984, profesor, właściciel kolekcji płócien rosyjskich malarzy, jego ojciec Antonín wyemigrował w swoim czasie do Rosji i był tam znanym działaczem mniejszości czeskiej, pierwszym przewodniczącym Komitetu Czeskiego w Moskwie, w 1921 roku rodzina powróciła do Czechosłowacji, pozwolenie na wywóz uszczuplonej kolekcji — trzeba było z czegoś żyć

w porewolucyjnej głodnej Rosji — wydał osobiście Trocki), Ibsen, Maeterlinck, Lermontow (losy modernistycznych i późniejszych inscenizacji *Maskarady* — brneńska premiera miała miejsce 5 kwietnia 1941 roku, na reprodukowanym w książce plakacie czytamy zachęcające: „Млáдежи nepřístupно!”), Balmont, Puszkina, Rimski-Korsakow, Iwan Bilibin, Cwietajewa, Chlebnikow, Tiutczew, Władimir Sołowjow, Bięły, Roman Jakobson, Natalia Gonczarowa (nie, nie tamta Barbie Puszkina, ale ta — nie ma co ukrywać, że spokrewniona z tamtą — malarka, graficzka i scenografka, impresjonistka, fowistka, futurystka, prymitywistka, awangardzistka, abstrakcjonistka, łuczystka, artdécorka — chadzająca pod rękę w życiu i w sztuce z Łarionowem), Hlaváček, Grigorij Musatow (1889–1941, mniej utalentowany kuzyn Wiktora Borisowa-Musatowa), Georgij (Hrihorij, Heorhij) Narbut (1886–1920, brat znanego poety Władimira), Karel Baják (1930–1998, rzeźbiarz, malarz i poeta).

Gdybym miał jednym słowem określić monografię brneńskiej rusycystki, to zapewne posłużyłbym się określeniem — erudycyjna. Wiem, że to pojęcie, obecne w podręcznym niezbędniku każdego dobrze wychowanego recenzenta, zostało dawno wyświechtane, strywializowane i zdeprecjonowane. Jest puste. Nie znaczy nic. Znam wiele wcieleń współczesnej erudycji. Często bywa wikipedyczna i jeszcze częściej jednorazowego użytku, gdy autor/autorka pieczołowicie gromadzi materiały na temat związków sztuki starożytnego Egiptu z modernizmem chorwackim (ze szczególnym uwzględnieniem motywu gęsi nilowych — uciekam w kroatystyczną fikcję przed rusycystyczną rzeczywistością; jeśli jednak taka praca już powstała, to Autora gorąco przeproszam za niefortunny wybrany przykład), pisze na ten temat obszerną (obficie ilustrowaną) książkę, stawia ostatnią kropkę i natychmiast się resetuje. Odtąd można z nim/nią rozmawiać wyłącznie o sztuce nurkowania w Sharm El Sheikh i o niedogodnościach jazdy na wielbłądzie. Po roku czy dwóch ten pan/ta pani wyda kolejne, równie obszerne i bogato ilustrowane świadectwo swojej ogromnej wiedzy. I tak „Да capo аль финем” jakby powiedział Tulliusz (lub „Da capo al fine”, gdyby mówił w tłumaczeniu Jana Gondowicza). Ale na szczęście oprócz tanich cyborgów symulujących przepastną wiedzę wciąż jeszcze są tacy uczeni, jak Danuše Kšicová, którzy niczego nie muszą udawać, bo są erudytami w pierwotnym, w Kopalnińskiego, tego słowa znaczeniu. Prawdziwymi filologami.

Dziwnie się z tym wiąże kwestia dobrych (a więc) zanikających obyczajów. W naszym literaturoznawczym świecie zapanowała moda na humbug. Te monstrualne bibliografie złożone w większości z nieznanych autorowi rozprawy publikacji. To epatowanie cytatami z prac wydanych wiele lat temu w rozlicznych językach obcych (pewien poliglota, jeśli wierzyć przytoczeniu, swobodnie włada angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim, sanskrytem i ma swobodny dostęp do często już białych kruków i materiałów archiwalnych bez konieczności opuszczania — jakby napisał Biestużew-Marlinski albo inny Gogol — „gubernialnego miasta NN”). Wiem (wszyscy wiemy), że są to cytaty-toposy, które kiedyś zostały wprowadzone do obiegu naukowego, a teraz — z różnych powodów — są nadal w cenie na slawistycznej giełdzie i przenoszone (kradzione?) bez zażenowania z tekstu do tekstu. Gwałtownie przy tym spadło zapotrzebowanie na zbyt — jak rozumiem — upokarzające „Cyt. za:” (lub w innych sytuacjach: „Por.”, „Zob.”). Zapanował jakiś syndrom Kolumba i chyba nikt już dziś w przypisie nie wyzna: „Na tę publikację zwrócił mi uwagę X”, „Tę interpretację zawdzięczam cennym radom Y” (pomijam rytualne i najczęściej nieszczerze podziękowania recenzentom). Na szczęście wciąż jeszcze ukazują się takie prace, jak ta monografia Danuše Kšicovej. Gdy przeglądam wielostronicową bibliografię (s. 440–449), to jestem dziwnie spokojny, że znalazły się w niej publikacje autorce znane; gdy w przypisach jestem odsyłany do zbiorów archiwalnych, to wiem, że autorka dotarła do nich osobiście (i na dodatek zrobiła przy tej okazji zdjęcia, np. karykatur autorstwa Bielego przechowywanych w Domu Puszkinińskim, s. 309–313). Wierzę, bo znam Panią Profesor, wierzę, bo należy ona do tej generacji humanistów, o których mówiono, że czytają tysiąc

książek, aby napisać tysiąc pierwszą, ale wierzę także dlatego, że nie wstydzi się zacząć przypisu od „Srov.”

I jeszcze parę uwag o monografii *Od moderny k avantgardě. Rusko-české paralely*. Złożyły się na nią — o czym autorka lojalnie informuje — artykuły najczęściej już publikowane w ostatnich dwudziestu latach. Jednak teraz — za sprawą starannie przemyślanej kompozycji i dzięki tekstom napisanym specjalnie dla potrzeb tej książki — zaczęły nowe życie w nowym kontekście. Jak Leibnizowe monady. Dzięki temu powstała praca ważna, po którą warto sięgnąć i do której warto wracać jako nieocenionego kompendium.

W trakcie lektury należy jedynie pamiętać, że gdy w pracy wydanej w Pradze czy w Brnie czytamy: „na petrohradském salonu”, „petrohradské prezentace”, to nie oznacza, że te informacje dotyczą wyłącznie lat 1914–1924, ponieważ w języku czeskim Petersburg funkcjonuje jako Petrohrad; że uogólnienia bywają zdradliwe (uważam, iż w rusycystyce polskiej — dzięki m.in. profesorowi Zbigniewowi Barańskiemu — nie doszła silniej do głosu „vulgárně-sociologická interpretace” moderny i awangardy „produkovaná kdysi v Sovětském svazu a jeho satelitech”, s. 13) i że znany poeta Tarkowski (ojciec jeszcze bardziej znanego reżysera Andrieja) miał na imię Arsienij, a nie Jurij (s. 266, 466).

Tadeusz Klimowicz

Karl Schlögel: *Das Russische Berlin: Ostbahnhof Europas*.
München: Pantheon 2007, 507 s.

Niemiecki historyk i eseista Karl Schlögel, wykładowca Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą jest autorem licznych prac z zakresu historii Europy Środkowej i Wschodniej. Za swój dorobek naukowy został uhonorowany wieloma prestiżowymi nagrodami, m.in. Księgarską Nagrodą Porozumienia Europejskiego na Targach Książki w Lipsku, Nagrodą Literacką im. Lessinga miasta Hamburg czy Nagrodą im. Zygmunta Freuda. Na polskim rynku wydawniczym w 2005 roku ukazała się jego książka *Środek leży na wschodzie. Europa w stadium przejściowym*, w której podejmuje problematykę integracji Europy po zakończeniu zimnej wojny. Inna monografia tego uczonego *Das Russische Berlin: Ostbahnhof Europas* nie doczekała się jak na razie polskiego przekładu.

Temat „rosyjskiego Berlina” nie jest nowy i był już wielokrotnie omawiany w pracach uczonych badających dzieje rosyjskiej emigracji (w Polsce na ten temat pisał m.in. Bronisław Kodzis). Pracę niemieckiego autora wyróżnia jednak na tle wcześniejszych publikacji niezwykle szerokie ujęcie tematu. Schlögel, który z wykształcenia jest nie tylko historykiem, ale również slawistą, filozofem i socjologiem, chętnie korzysta z metod i dorobku tych nauk, dzięki czemu powstaje dzieło bardzo bogate faktograficznie, różnorodne metodologicznie i nowatorskie, jeśli chodzi o zakres omawianych aspektów życia rosyjskich emigrantów.

Das Russische Berlin: Ostbahnhof Europas jest zbiorem 16 esejów historycznych ujmujących w szerokim kontekście — politycznym, kulturalnym i społecznym — relacje niemiecko-rosyjskie, a następnie niemiecko-radzieckie w pierwszej połowie XX wieku. Termin „esej historyczny” na określenie metody wykładu stosowanej przez badacza wydaje się jak najbardziej właściwy. Autor zdecydowanie wykracza poza naukowy sposób narracji, jego bogaty, pełen erudycji język niepozbawiony jest elementów literackości. Chętnie dzieli się z czytelnikiem własnymi refleksjami, posiłkuje się ogromną liczbą przykładów, wspomnień, odwołań, metafor. Tematyka poszczególnych esejów jest różnorodna. Obok omówienia zagadnień bardziej ogólnych, takich jak np. rozwój życia kulturalnego Rosjan na emigracji, działalność służb wywiadowczych ZSRR w Niemczech czy współpraca militarna między oboma krajami, autor przedstawia również rys biograficzny konkretnych postaci, które w kontaktach niemiecko-rosyjskich odegrały znaczącą rolę (m.in. Karla Radka, hrabiego Harry’ego

Kesslera czy Simona Dubnowa). Opisywane przez Karla Schlögela wydarzenia i postacie nierozzerwalnie związane są z Berlinem — najliczniejszym w początku lat 20. skupiskiem rosyjskiej emigracji, miastem, które swój rosyjski charakter zachowało do dziś.

Berlin w ujęciu Karla Schlögela jest prawdziwym społecznym mikrokosmosem, gdzie w różnorodny sposób kształtują się i przeplatają losy przedstawicieli dwóch potężnych europejskich narodów. Autor stara się zrekonstruować historyczne oblicze miasta, pisząc o nieistniejących dziś budynkach, ulicach i placach, przypominając stare nazwy dobrze znanych miejsc. Szczególną uwagę poświęca miejscom związanym z historią rosyjskiej diaspory. Uzupełnieniem opisów autora jest bogaty zbiór map i zdjęć przedwojennego Berlina oraz jego mieszkańców, o jaki wzbogacone jest wydanie. Właśnie za sprawą ilustracji, a także licznie cytowanych relacji świadków epoki, Karl Schlögel doskonale oddaje klimat przedwojennej metropolii — jej pęd i dynamizm. Autor prowadzi czytelnika po doskonale znanym sobie przedwojennym mieście, pokazując różnorodność świata zamieszkującej go rosyjskiej diaspory. Odwiedzamy zatem nie tylko kawiarnie, gdzie kwitło życie artystyczne rosyjskiej emigracji, czy redakcje rosyjskojęzycznych gazet, ale także wizytujemy gmach radzieckiej ambasady przy Unter den Linden, gdzie rezydowali sowieccy dyplomaci. Uczony pokazuje, że życie na emigracji obracało się nie tylko wokół sporów ideologicznych, nadziei i niepokojów związanych z przyszłością Rosji, ale miało też dużo bardziej prozaiczny wydźwięk — codzienna walka o przetrwanie, kłopoty ze znalezieniem pracy czy mieszkania, wielomiesięczne i wyczerpujące boje z niemiecką biurokracją. Bywamy w domach bogatych berlińczyków, gdzie dawni rosyjscy arystokraci pracowali w charakterze służby, odwiedzamy dzielnicę rosyjskiej biedoty, gdzie wieczorami królowały jarmarczne rozrywki, wreszcie udajemy się pod Berlin, do Poczdamu, by wśród weekendowych gości zwiedzających carskie pałace napotkać emigrantów ze wschodu, którzy z sentymentem stwierdzali, że „nasze Carskie Sioło i tak jest dużo ładniejsze” (s.214).

Prowokująco, szczególnie w uszach polskiego czytelnika, może zabrzmieć tytuł najnowszej książki Karla Schlögela, w którym określa on stolicę Niemiec mianem „Dworca Wschodniego Europy” (Ostbahnhof Europas). Berlin w pierwszej połowie XX w. miał w rozumieniu autora pełnić funkcję ostatniego wysuniętego na wschód przyczółka świata zachodniego, a granica między Wschodem a Zachodem zdaje się przebiegać już na rogatkach miasta. *Asien beginnt am Schlesischen Bahnhof* (*Azja zaczyna się na Dworcu Śląskim*) — w taki przewrotny sposób zacytował Karl Schlögel swój pierwszy esej. Dokonany przez autora podział Europy na Wschód i Zachód nie ma jednak natury geograficznej, odnosi się on do mentalności i charakteru narodowego. Można odnieść wrażenie, że autor stawia Niemców i Rosjan w roli przedstawicieli świata zachodniego i wschodniego, a okoliczności historyczne, które sprawiły, że te dwa potężne narody zetknęły się na ograniczonej przestrzeni miejskiej, dają doskonałe pole do badań i obserwacji. Jak potwierdzają przytoczone przez Karla Schlögela źródła, to współzycie nie zawsze układało się w sposób harmonijny, podszyte było wieloma stereotypami czy niezrozumieniem.

Węzłem, który w sensie przestrzennym łączył Europę Wschodnią i Zachodnią, były — jak pisze historyk — niemieckie dworce, zwłaszcza położony we wschodniej dzielnicy miasta Schlesische Bahnhof (Dworzec Śląski — dzisiejszy Ostbahnhof). Wstępem do rozważań o stosunkach niemiecko-rosyjskich jest obszerna rozprawa poświęcona sposobom podróżowania między oboma krajami. Zaskakuje przy tym oryginalność i umiejętność korzystania ze źródeł historycznych: autor z uwagą analizuje dawne kolejowe rozkłady jazdy, gdyż, jak słusznie zauważa, w epoce, w której kolej żelazna była podstawowym sposobem podróżowania między krajami, częstotliwość kursowania pociągów między Berlinem a Moskwą czy Petersburgiem może wiele powiedzieć o intensywności kontaktów niemiecko-rosyjskich. Z kolei opisując miejsca dawnych punktów kontroli granicznej i celnej, autor daje obszerny wykład z tego, jak w pierwszej połowie ubiegłego wieku kształtowały się granice na

wschód od Łaby. Odtwarzając dzieje Schlesische Bahnhof, uczony w sposób przejmujący kreśli dramatyczną historię swojego kraju. Autor przypomina, o transportach z żołnierzami i sprzętem, które z tego miejsca odprawiane były na wschodnie fronty podczas dwóch wojen światowych, oraz o pociągach z rannymi, które każdego dnia wojny na Schliesische Bahnhof przybywały. Karl Schlögel pisze o wizytach dyplomatów przybywających w luksusowych wagonach, którzy na dworcowych peronach byli uroczystie witani w imieniu Cesarstwa Niemieckiego, potem Republiki Weimarskiej, aż wreszcie Trzeciej Rzeszy. Podczas wojny przez dworzec przejeżdżały zaplombowane transporty wiozące Żydów do obozów zagłady. Hale dworca służyły też jako schron ludności cywilnej w czasie ataków bombowych na stolicę. Wreszcie w maju 1945 na zniszczonym budynku dworca zawisł napis Силезский вокзал, a na peron wjechał pierwszy po kilkuletniej przerwie pociąg z Rosji.

Historia, którą w sposób zajmujący odtwarza Karl Schlögel, jest przede wszystkim historią społeczną. Dzięki książce *Das Russische Berlin: Ostbahnhof Europas* czytelnik nie tylko wiele dowiadyuje się o życiu codziennym mieszkańców niemieckiej metropolii, ale również zgłębia ich mentalność, sposób myślenia, wyobrażenia o otaczającym świecie i tworzącej się na ich oczach historii. Autorowi udaje się przedstawić ten obraz przede wszystkim dzięki korzystaniu z obfitych materiałów źródłowych, z których zdecydowana większość to przeróżne dzienniki, pamiętniki, zapiski. Liczba przytoczonych relacji i wspomnień jest naprawdę imponująca, a ich treść bardzo wiele wnosi w poznanie złożonych sieci w relacjach niemiecko-rosyjskich, jakie wytworzyły się w pierwszej połowie ubiegłego wieku. Dla polskiego czytelnika badającego dzieje emigracji rosyjskiej szczególną wartość mają słabiej poznane źródła niemieckojęzyczne. Właściwie żaden autorski komentarz czy uwaga nie są pozbawione potwierdzenia w cytowanym materiale źródłowym. Ta metoda podnosi wartość i wiarygodność monografii — wzbogaca i uatrakcyjnia narrację historyczną, zwiększa jej obiektywizm i daje solidne oparcie dla głoszonych przez autora tez. Świadczy to również o wnikliwym zbadaniu podejmowanego tematu, ogromnej wiedzy i erudycji autora. Nasuwa się wręcz myśl, że w dziele Karla Schlögela historię „Berlina — rosyjskiego miasta” piszą sami jego dawni mieszkańcy, a rola i największe osiągnięcie autora — to dopuszczenie ich do głosu.

Das Russische Berlin: Ostbahnhof Europas stanowi bardzo ważny wkład do badań nad dziejami rosyjskiej emigracji w Niemczech oraz kontaktów niemiecko-rosyjskich. Polskie tłumaczenie tej książki byłoby niewątpliwie ważnym wydarzeniem na naszym rynku wydawniczym.

Wojciech Bednarek

Acta Polono-Ruthenica. T. XIII. Red. W. Piłat.

Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2008, 554 s.

W Olsztynie w 2008 roku ukazał się kolejny, już XIII tom czasopisma „Acta Polono-Ruthenica” w całości poświęcony polsko-wschodniosłowiańskim kontaktom literackim, językowym i kulturalnym. Bardzo obszerna część I — Literaturoznawstwo — Kultura (s. 7–376) zawiera 28 tekstów w języku białoruskim, polskim, rosyjskim i ukraińskim autorów z Białegostoku, Bydgoszczy, Gdańska, Kaliningradu, Kijowa, Łucka, Olsztyna, Orzysza, Poznania, Sosnowca, Tomsku, Warszawy, Zielonej Góry.

W wielu tekstach zostały przedstawione różnorodne problemy literatury ukraińskiej. W pierwszym z nich rozpatrzono rozwój i znaczenie ukraińskiej prozy kobiecej (Iryna Betko, s. 7–18). W innych zwrócono uwagę na kontakty polsko-ukraińskie i rozwój współczesnej dramaturgii ukraińskiej na podstawie wybranych twórców i utworów dramatycznych (Maria Bracka, s. 19–27; Lidia Zielińska, s. 249–263; Anna Derewecka, s. 287–298); opisano topografię Karpat u poetów polskich i ukraińskich na przykładzie utworów Bohdana Ihora

Antonycza i Jerzego Harasymowicza (Andrzej Ksenicz, s. 79–88); przedstawiono słowiańskie powinowactwa kulturowe występujące w ukraińskich i kaszubskich pieśniach ludowych (Artur Bracki, s. 29–41) i działacze kultury ukraińskiej wobec dyskusji w Cerkwi greckokatolickiej (Rostysław Kramar, s. 319–332); pokazano działalność literacko-kulturową ukraińskiej poetki polskiego pochodzenia Marii Karpińskiej-Węgrzynowskiej w kontekście ukraińskiego modernizmu (Jarosława Koniewa, s. 367–376).

W części tekstów autorzy zajęli się polskimi wpływami, aspiracjami, elementami, aspektami w twórczości różnych autorów. Jan Czykwin (s. 43–47) przedstawił związek białoruskiego poety Maksima Tanka z polską kulturą na podstawie jego pierwszych zbiorów poezji; Aleksy Dmitrowski (s. 49–56) zaprezentował rosyjsko-polskie kontakty na przykładzie powieści dokumentalnej A. Pietrowa; Elena Janchuk (s. 57–77) ukazała polskie inspiracje Mariny Cwietajewej; Halina Mazurek (s. 89–97) uzasadniła powtarzający się wątek Dymitra i Maryny w dramaturgii rosyjskiej XIX stulecia; Luiza Olander (s. 123–131) podkreśliła nowatorstwo polskiego pisarza Tadeusza Parnickiego i jego wpływ na rozwój rosyjskiej powieści historycznej drugiej połowy XIX — pierwszej połowy XX wieku; Tatiana Rybalczenko (s. 145–168) na materiale prozy rosyjskiej drugiej połowy XX wieku opisała ewolucje spotkań — miłości Rosjanina i Polki. Małgorzata Semczuk (s. 169–180) przedstawiła współczesną dramaturgię rosyjską na scenach polskich po roku 1989; Małgorzata Stachurka (s. 181–192) przeanalizowała przekłady ballad Mickiewicza przez Puszkina; Alicja Wołodźko-Butkiewicz (s. 233–247) omówiła rozwój polonistyki rosyjskiej na początku XXI wieku; Tadeusz Zienkiewicz (s. 265–276) zwrócił uwagę na zainteresowanie literaturą polską wśród poetów emigracji rosyjskiej; Jan Sobczak (s. 333–348) na podstawie notatek i dziennika Georgija Michajłowskiego ukazał modyfikację polityki rosyjskiej wobec Polski w okresie pierwszej wojny światowej; Arkadiusz Witecki (s. 217–231) na podstawie twórczości Andrzeja Sapkowskiego i Siergieja Łukianienki zajął się problemem przenikania kultury polskiej i rosyjskiej w fantastyce naukowej.

W pozostałych materiałach Części I zostały przedstawione problemy literatury białoruskiej (Halina Twaranowicz, „Францішак Скарына і беларускае Адраджэнне (XVI ст.)” (s. 193–201); znaczenie Wielkiej Reformy Teatralnej dla rozwoju gatunkowej formy dramatu (Beata Waligórski-Olejniczak, s. 203–215); rozwój rosyjskiej literatury emigracyjnej (Joanna Mianowska, s. 99–110); stosunek wybranych pisarzy do twórczych dokonań innych autorów (Irena Rudziewicz, s. 133–143); Natalia Pietkiewicz, s. 349–366); społeczno-kulturowe źródła antyutopii Platónowa (Wiera Bielousowa, s. 299–306); metafora snu w twórczości Inny Lisnianskiej na podstawie cyklu wierszy *Sny starej Ewy* (Ewa Nikadem-Malinowska, s. 307–318); tekst „*Tajne notatki z lat 1836–1837*” *Puszkina jako postmodernistyczna mistyfikacja* (Grzegorz Ojcewicz, s. 111–121).

Znaczące miejsce w tej części tomu zajmuje artykuł Bazylego Białokozowicza (s. 277–286) omawiający słowiańskie ideały wolności, wspólnoty i braterstwa w listach różnych osób z całego świata do Lwa Tołstoja (w Dziale Rękopisów Państwowego Muzeum Lwa Tołstoja w Moskwie przechowuje się ich około 60 tysięcy). Autor publikacji zwrócił uwagę na listy z krajów słowiańskich. Tołstoj konsekwentnie odpowiadał na te listy zgodnie ze swoimi poglądami i racjonalistyczną doktryną. „Лев Николаевич Толстой, — pisze Białokozowicz — уверовав в спасительную силу сострадания, религию сводил к этике любви и не-противлению, считает, что официальные церковные догмы подавляют свободу совести и противоречат рассудку, мешают приобщению человека к бесконечному началу, символом которого является сам Бог, а его пророком Иисус Христос, являющийся Божественным откровением, провозгласившим любовь к людям и между людьми как основу общественного прогресса и спасения всего Человечества” (s. 284).

Te poglądy zostały najbardziej dokładnie przedstawione w odpowiedzi pisarza, w liście skierowanym do Stefanii Landyn-Chrzanowskiej w postaci opublikowanego artykułu *Odpowiedź Polce (Jednej z wielu)*.

Druga, zdecydowanie mniejsza część tomu, poświęcona jest problemom językoznawstwa (s. 379–544) i zawiera 16 opracowań. Otwiera ją wypowiedź Rozy Alimpijewej (Kaliningrad, s. 379–388) o specyfice używania leksemów o znaczeniu koloru w poemacie Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz*. Michał Głuszkowski (Toruń, s. 389–398) analizuje język mniejszości narodowych jako czynnik zachowania tożsamości narodowej, a Agnieszka Borowiec (Lublin, s. 399–413) przedstawiła tekst *O nielinearności w leksykografii polsko-białoruskiej*, stwierdzając, iż należy opracować polsko-białoruski słownik leksyki nielinearnej, którego brak odczuwają tłumacze, językoznawcy, a także czytelnicy wydawnictw polsko-białoruskich.

Joanna Korzeniewska-Berczyńska (Warszawa, s. 415–426) przeanalizowała rolę i znaczenie cytatów z wybranych utworów współczesnej literatury pięknej w tekstach publicystycznych, gdzie „поэтическое слово используется с целью воспроизводить аргументы в пользу представляемых автором идей” (s. 425).

Anna Krzywicka-Ustrzycka (Opole, s. 427–435) zwróciła uwagę na zróżnicowane przykłady zapożyczeń z języka polskiego w wybranych ukraińskich powieściach historycznych, uważając że „zapożyczenia językowe są rezultatem ekonomicznych, kulturalnych i politycznych kontaktów danego narodu z innymi narodami i krajami (...) to jeden ze sposobów wzbogacenia języka” (s. 427).

Czesław Lachur (Opole, s. 437–446) zajął się kategorią ablatywności w językach słowiańskich; Walentyna Masłowa (Witebsk, s. 447–456) ukazała problem funkcjonowania języków europejskich w epoce globalizacji, problem komunikacji międzykulturowej; Włodzimierz Wysoczański (Wrocław, s. 507–519) zamieścił tekst *Prototypy znaczeń antyfrastycznych w porównawczych paremiach i frazeologizmach języka rosyjskiego*; Ała Kamałowa (Olsztyn, s. 531–539) opisała historię i ewolucję rdzenia prasłowiańskiego „div-”, a Michał Sarnowski (Wrocław, s. 521–530) zajął się słowem „nikczemnik”, starając się określić jego status lingwistyczny.

Leontij Mironiuk (Olsztyn, s. 549–554) przeanalizował zjawiska kulturowego pogranicza, metonimii i intertekstualności w ich związkach systemowych, stwierdzając, że „культура польско-восточнославянского пограничья охватывает ценный комплекс проблем, связанных с семантическими, грамматическими и прагматическими категориями сравнимых языков, их культурологическими функциями и лексикографическим описанием” (s. 554).

Pozostałe teksty w tej części tomu dotyczą leksyki religijnej w nazewnictwie miejscowym (Teresa Pluskota, Bydgoszcz, s. 457–467); językowo-kulturowego obrazu piekła w rosyjskiej i polskiej frazeologii (Kinga Różańska, Wrocław, s. 469–486); aksjolingwistycznego obrazu świata w tekstach rosyjskich hiphopowców (Andrzej Sitarski, Poznań, s. 487–496); roli języka polskiego w kulturze Polaków w niepodległej Ukrainie (Adam Tadeusz Ustrzycki, Opole, s. 497–506).

Jak się wydaje, zebrane w XIII tomie „Acta Polono-Ruthenica” prace przedstawiają dużą wartość, stanowią ważny element w badaniach polsko-wschodniosłowiańskich kontaktów literackich, kulturowych i językowych, wnoszą wiele nowych, oryginalnych, nieznanych materiałów, problemów, zagadnień, istotnych informacji. Różnorodne i zróżnicowane artykuły w przeważającej części są rzeczowe, realizują ściśle określone cele naukowe, wyróżniają się bogactwem sformułowanych pytań i wniosków, przekonującą argumentacją i konsekwencją w przedstawianiu zagadnień. To ciekawa pozycja zarówno dla badaczy, zajmujących się tą problematyką, wykładowców i studentów wydziałów filologicznych, jak i dla czytelników zainteresowanych tematyką i sprawami pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego.

Irena Rudziewicz

Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Literaturoznawstwo.

Red. E. Komorowska i D. Dziadosz. Szczecin 2007, 169 s.

Prezentowana publikacja *Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Literaturoznawstwo* pod redakcją Ewy Komorowskiej i Doroty Dziadosz to kolejny tom wydawanej od kilku lat serii. Znalazły się tu artykuły wygłoszone w maju 2007 roku na Kongresie Slawistycznym Młodych Naukowców zorganizowanym przez Koło Naukowe Slawistów Uniwersytetu Szczecińskiego. Równocześnie ukazały się dwa tomy językoznawcze i jeden kulturoznawczy (recenzowane w tym numerze „Przeglądu”).

Przedstawione w niniejszym opracowaniu teksty (16 artykułów) wyróżniają się dużą rozpiętością tematyczną i nawiązują do wielu epok literackich. W kręgu zainteresowań młodych naukowców znalazła się literatura polska, rosyjska, ukraińska, serbska, a nawet litewska, niemiecka, szwajcarska i argentyńska.

Publikację otwiera szkic Marty Bogumił *Psychoanalityczna interpretacja literatury na przykładzie „Żywotów Świętych Starego i Nowego Zakonu Piotra Skargi”*, w którym autorka dokonuje analizy kultu świętych w oparciu o metodę psychoanalizy Zygmunta Freuda. Maria Malewska, koncentrując się na utworach Michaiła Lermontowa — *Боярин Оруа*, Iwana Kozłowa — *Чернец. Киевская повесть*, Juliusza Słowackiego — *Mnich. Powieść wschodnia*, *Ojciec zadżumionych*, omawia temat cierpień bohatera romantycznego, natomiast Tomasz Ewertowski porusza zagadnienie demitologizacji serbskich mitów narodowych w powieści Miloša Crnjanskiego *Wędrówki*.

Wiele artykułów zamieszczonych w tomie poświęconych jest poezji rosyjskiej. Agnieszka Lis-Czapiga, nawiązując do romantyzmu, omawia zagadnienie percepcji pejzażu w liryce Władimira Bieniediktowa. Zofia Szopińska prezentuje portret kobiety w wierszu Aleksandra Błoka *Благовецение*, Anna Żyrkowska pisze o balladzie i „balladowości” w twórczości rosyjskiego barda — Władimira Wysockiego, z kolei Bartosz Osiewicz analizuje kategorię czasu w rosyjskiej poezji rockowej Wiktora Coja.

Autorzy kolejnych prac podejmują zagadnienia ludzkiej egzystencji, miłości i szeroko rozumianej moralności. Edyta Moskowicz omawia kwestie miłości i śmierci w powieści Iryny Karpy *Freud by płakał*. Problematyce miłości poświęcony jest także artykuł Artura Sadeckiego *Odcienie miłości w powieści Iwana Gonczarowa „Obłomow”*, natomiast Magdalena Kałuża w szkicu *Demonologia a kwalifikacja moralna postępowania bohatera w bajce A. Pogorielskiego „Czarna kura, czyli mieszkańcy podziemnego królestwa”* podkreśla ambiwalencję motywów demonologicznych występujących w utworze oraz ich rolę w formułowaniu określonego kanonu wychowawczego. Tematem przewodnim publikacji Liliany Kaloty jest analiza obrazu Byrona w powieści Marka Ałdanowa *Мозила воина*. Z kolei Karolina Mendat prezentuje rozważania na temat poszukiwania tożsamości kulturowej bohaterów powieści *Даниэль Штайн, переводчик* Ludmiły Ulickiej.

Pozostałe zróżnicowane tematycznie artykuły dotyczą badań nad literaturą niesłowiańską. Beatrix Tölgyesi przybliży twórczość znanego litewskiego nowelisty Jurgisa Savickisa, koncentrując się na analizie polonizmów w zbiorze *Праздничные сонеты* oraz na podejściu pisarza do tradycji literackiej. Szkic Joanny Misiukajtis przybliży koncepcje literatury szwajcarskiej Gerharda Mehera, Marta Żygas analizuje powieść Maxa Frischa *Mein Name sei Gantenbein*, natomiast Karin Weise omawia powieść argentyńskiego poety i nowelisty Ricardo Güiraldesa *Don Segundo Sombra*.

Tom *Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Literaturoznawstwo* prezentuje bogaty zestaw problemów. Młodzi autorzy zarówno z polskich, jak i zagranicznych ośrodków naukowych sięgają do zagadnień nie tylko podejmowanych już przez literaturoznawców, ale i nowych, a ich prace stanowią przegląd najnowszych trendów w rozwoju badań nad literaturą.

Agnieszka Lis-Czapiga

Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Kulturoznawstwo.

Red. E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska. Szczecin 2007, 153 s.

W maju 2007 roku w nadmorskim Pobierowie odbyło się już jedenaste z kolei międzynarodowe spotkanie młodych naukowców, zorganizowane pod hasłem *Świat Słowian w języku i kulturze* przez Koło Naukowe Sławistów Uniwersytetu Szczecińskiego pod opieką prof. Ewy Komorowskiej. Podczas konferencji poruszono szeroki krąg tematów związanych przede wszystkim z kulturą, literaturą i językami narodów słowiańskich. Teksty wystąpień zostały zebrane i wydane w czterech tomach tematycznych: kulturoznawczym, literaturoznawczym i dwóch językoznawczych.

Redakcję naukową tomu *Kulturoznawstwo* objęły Ewa Komorowska i Żaneta Kozicka-Borysowska. W skład publikacji wchodzi 22 teksty: 18 w języku polskim i 4 napisane po rosyjsku. Korzystając z różnych metod badawczych, studenci, doktoranci i doktorzy różnych specjalności filologicznych reprezentujący polskie i zagraniczne ośrodki akademickie (m.in. Lublin, Łódź, Kraków, Lwów, Poznań, Zielona Góra, Olsztyn) dokonali eksploracji naukowych z zakresu wielu dziedzin humanistyki, które można określić wspólnym mianem kulturoznawstwa.

Zbiór otwiera artykuł Eweliny Cempy *O kryzysie i upadku kultury w sztukach Olega Bogajewa*. Autorka dostrzega w twórczości Bogajewa próbę uzmysłowienia roli dziedzictwa narodowego, niedostrzeganej przy obecnym szybkim rozwoju techniki, owocującym raczej eliminacją wartości i zerwaniem z literaturą i światem kultury. Kryzys cywilizacyjny i częściowy upadek kultury i tradycji narodowej, degradacja ludzkiej osobowości stały się przyczyną neomitologizmu, który jest charakterystyczny m.in. dla twórczości Tadeusza Nowaka, o czym w swoim szkicu pisze Iryna Frys. Z kolei Ewa Kochan przybliży poglądy rosyjskiego filozofa Gustawa Szpeta. Jest to niewątpliwie cenne studium, gdyż Szpet jest w Polsce mało znany, a jego ewolucję intelektualną cechują liczne analogie z rozwojem myśli jednego z najwybitniejszych polskich filozofów — Romana Ingardena.

W prezentowanym tomie można wyróżnić grupę tekstów poświęconych dziesiątej muzie. Artykuł Michała Garcarza jest próbą ustalenia zależności między teoretycznymi założeniami literackiej szkoły formalnej stworzonej w latach 20. ubiegłego wieku a ich filmologicznymi inklinacjami w konstrukcję filmu, jako artefaktu kulturowego. Kino znalazło się również w centrum zainteresowań badawczych Marty Mleczo, która poprzez analizę strategii translatorskich Bartosza Wierzbity i Dmitrija Puczkowa zgłębiała tajniki przekładu tekstu filmowego. Jak zauważa Elena Nevzorova-Kmech: „Многие фильмы становятся неиссякаемым источником афоризмов, крылатых слов”. Autorka przytacza zwroty z takich kulturowych filmów polskich, jak *Sami swoi* czy *Seksmisja*, które weszły w zasób slangu młodzieżowego, gdzie funkcjonują jako samodzielne jednostki frazeologiczne.

Liczne są teksty dotyczące kręgu wierzeń i obrzędów ludowych narodów słowiańskich. Należy do nich artykuł Ewy Rydzewskiej *Polskie i ukraińskie kapliczki Roztocza Południowego*, informujący o tym, jak istotną rolę odgrywały w życiu ludności kapliczki, figury i krzyże. Wznoszono je w miejscach szczególnych i nieprzypadkowych, powstawały na przykład w miejscach uzdrowień czy objawień Matki Bożej, modlono się przy nich o sprowadzenie deszczu w czasie suszy, w czasie wojny ukrywano cenne przedmioty i ludzi. „O ile kultura ludowa przechowuje mit w pamięci ludzi bezwiednie i nieświadomie w formie tradycji, o tyle literatura poszukuje go nieustannie od dawna, zapożyczając, kompilując, konwertując poszczególne motywy, by znaleźć jego ukryte znaczenia, jego uniwersum” — pisze Elżbieta Żukowska w szkicu poświęconym bogom Słowian w polskiej literaturze fantastycznej. Jadwiga Stepińsk natomiast skupia uwagę na leksyce obrzędowości weselnej w gwarach Ukrainy Zachodniej, wyróżnia między innymi leksem „зальоты”, służący dla określenia niezobowiązującej fazy znajomości mężczyzny i kobiety, która miała na celu

ich wzajemne poznanie się oraz „сватание”, czyli pierwszy z formalnych etapów starania się o przyszłą żonę.

Niektóre teksty naprawdę zaskakują trafnością spostrzeżeń i oryginalnością asocjacji. Do takich niewątpliwie należy artykuł Teresy Rączki *Poetycka topografia rzek w twórczości Adama Mickiewicza i Tarasa Szewczenki*. Autorka w swoich rozważaniach zwraca uwagę na budowaną przez poetów specyficzną topografię, której znaczący kierunek nadają rzeki. Nerozerwalny związek literatury z geografiami, choć w nieco innym kontekście, dostrzega również Agnieszka Fijałkowska, zestawiająca sposoby postrzegania przestrzeni w esejach przedstawicieli współczesnego dyskursu literackiego na Ukrainie — Jurija Andrychowycza (*Mala intymna urbanistyka*) i Oksany Zabuzko (*Metropolia i prowincja*).

Na szczególną uwagę zasługuje porównawczy szkic Aleksandry Kowalczuk, dotyczący kobiety „typowej” w kręgach kultury chrześcijańskiej i muzułmańskiej (na przykładzie Polski i Uzbekistanu). Analizując ankiety przeprowadzone w Lublinie i Samarkandzie wśród kobiet i mężczyzn w szerokim przedziale wiekowym, autorka konstatuje, że uzbeckie społeczeństwo ocenia typową kobietę przez pryzmat skromności i posłuszeństwa, podczas gdy polskie bierze pod uwagę przede wszystkim jej wrażliwość i umiejętność kochania. Różnice w hierarchii wartości wynikają z odmiennych systemów religijnych. Niezwykle zajmujące studium zaproponowała Elżbieta Stadnik, przybliżając postać jednej z najwybitniejszych rosyjskich pisarek satyrycznych XX wieku — Nadzieży Aleksandrowy Łempickiej, znanej pod literackim pseudonimem Teffi, należącej do tzw. starszego pokolenia pisarzy emigracyjnych. Przez cały czas pobytu za granicą Teffi aktywnie uczestniczyła w organizacji życia kulturalnego rosyjskiej emigracji w Paryżu. Artykuł obfituje w ciekawostki, dowiadujemy się na przykład, że pisarka była do tego stopnia popularna i lubiana, że jeszcze w Rosji przedrewolucyjnej produkowano perfumy o nazwie *Тэффи*, a także cukierki z jej wizerunkiem.

Istotne miejsce w badaniach niektórych autorów zajęły symbole. Przedmiotem rozważań Moniki Górskiej jest symbolika jednego z krzyży chrześcijańskich — krzyża prawosławnego — na podstawie ikony Dionizego *Ukrzyżowanie*. Ikona niesie w swoim przesłaniu nie tylko podniosły smutek, lecz opowiada również o przewyciężeniu i pokonaniu śmierci, o powrocie do życia. Autorka przeprowadza szczegółową analizę ikony, wyjaśnia między innymi symbolikę poszczególnych barw charakterystycznych dla ikonografii. Z kolei Agnieszka Maciocha na podstawie tekstów z osiemnastowiecznych czasopism „Monitor” i „Monitor różnych ciekawości” przedstawia niezwykle wnikliwą interpretację znaku pszczoły: „Symbolika pszczoły utożsamia działanie oparte na dążeniu do doskonałego efektu pracy, jednocześnie zwracając uwagę na rolę instynktu kierowanego przez prawa natury, jako ważnego czynnika w procesie tworzenia. Efektem pracy pszczoły jest doskonała regularność, harmonia i symetria plastra miodu oddająca w sposób idealny zasady estetyczne klasycyzmu” — pisze autorka, podsumowując swoje refleksje. Tematem artykułu Sylwii Stepnik jest natomiast motyw domu w powieści Iwana Turgieniewa *Szlacheckie gniazdo*. Elementy świata przedstawionego w utworze stanowią odzwierciedlenie realiów życia dziewiętnastowiecznej Rosji, a szlacheckie domy zapisały się w świadomości rosyjskiej jako miejsca pełniące rolę ostoi harmonii i szczęścia.

Niektórzy badacze poruszają leksykalne aspekty języka. Katarzyna Oszust, posługując się metodą konfrontatywnego zestawienia tekstów rosyjskich oryginałów i ich przekładów na język polski, przeprowadza szczegółową analizę terminów, które jako nieodłączna część leksyki religijnej oddają, można powiedzieć, materialne konteksty liturgii, a mianowicie nazwy poszczególnych części ubioru osób duchownych. Wykorzystane przez autorkę teksty pełne religijnej terminologii dają możliwość wielostronnego przeglądu najciekawszych zjawisk rosyjskiej tradycji prawosławnej. Rosyjski leksem „жид” funkcjonujący jako etnonim o negatywnym zabarwieniu stał się przedmiotem badań Oksany Segedy. Na przestrzeni wieków został ukształtowany pewien stereotyp dotyczący danej grupy etnicznej, który

w rzeczywistości niewiele ma wspólnego za sferą religii, tradycji czy kultury, co jednak stało się przyczyną takiego a nie innego zabarwienia emocjonalnego omawianego etnonimu.

Oryginalnością spojrzenia wyróżnia się Jan Sasor, przeprowadzając studium historyczno-filologiczne Mikołaja Siestrzeńca herbu Kornicz, który był niezwykle barwną postacią — z jednej strony odnoszącym sukcesy dyplomata w służbie Władysława Jagiełły, z drugiej — rozbójnikiem napadającym na podróżnych. Autor udowadnia, jak bardzo analizy filologiczne mogą być przydatne w badaniach historycznych. Tekstem podejmującym wprost problematykę historyczną jest artykuł Pawła Pietnoczki na temat kształtowania się pierwszych ukraińskich partii politycznych u progu odzyskania niepodległości w 1991 roku. Partie te były słabe materialnie i organizacyjnie, trudno im było prowadzić walkę z działającą silną partią komunistyczną. Dopiero ogłoszenie niepodległości kraju i zakaz działalności komunistycznej Partii Ukrainy stworzyły nowe warunki dla rozwoju systemu partyjnego. Z kolei Dawid Maria Osiński opisuje rozumienie Słowiańszczyzny u Aleksandra Świętochowskiego, zastanawiającego się nad tożsamością Słowiańszczyzny z wyraźnym wskazaniem na jej początek i korzenie, a także wspólnotę doświadczeń czy wzajemne przenikanie się nici słowiańskiego dziedzictwa kulturowego, politycznego i społecznego. Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz podjęła temat sarmatyzmu jako współczesnego wątku myślenia o Europie. Materiałem do przemyśleń był tom esejów literackich *Sarmackie krajobrazy. Głosy z Litwy, Białorusi, Ukrainy, Niemiec i Polski*.

Referaty wchodzące w skład prezentowanego tomu to zaledwie kropla w morzu fascynacji i poszukiwań uczestników pobierowowskiej konferencji. Ciekawy dobór tematów i zastosowane różnorodne metody badawcze kreślą barwną panoramę zainteresowań młodych filologów, którzy we współczesnym rozpędzonym świecie potrafią się zatrzymać i podjąć refleksję nad wartościami tradycji, kultury, historii. O wartości publikacji świadczą nie tylko precyzyjnie przeprowadzone analizy, wnikliwe refleksje, konstruktywne i niejednokrotnie zaskakujące wnioski, lecz przede wszystkim fakt, że młodzi ludzie potrafią docenić spuściznę kulturową narodów słowiańskich i pragną poprzez swoje badania ocalić ją od zapomnienia.

Anna Rudyk

Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Językoznawstwo. Morfologia. Składnia. Semantyka.
Red. E. Komorowska, J. Misiukajtis. Szczecin 2007, 233 s.

Prezentowany tom zawiera 23 artykuły, w których przedmiotem opisu są zagadnienia dotyczące morfologii, składni, semantyki oraz różnych metodologii i szkół opisu lingwistycznego. Autorzy często przeprowadzają badania konfrontatywne na materiale języków słowiańskich, jak również języka angielskiego i niemieckiego.

Zagadnienia związane z analizą składniową porusza Agnieszka Gębczyk, która podejmuje próbę określenia pozycji bezokolicznika w zdaniu polipredykatywnym w języku rosyjskim i polskim. W omawianych językach bezokolicznik zajmuje pozycję przy czasownikach kauzatywnych, modalnych i ruchu, rzeczownikach pochodnych i niepochodnych oraz, najrzadziej, przy krótkich formach przymiotnika. Niezależnie od pełnionej funkcji bezokolicznik wzbogaca strukturę zdania pojedynczego o dodatkową predykcję i czyni je polipredykatywnym. Z kolei Anna Rudyk w szkicu *Семантический субъект в русских безличных односоставных предложениях и их польских эквивалентах* porusza problem subiekty semantycznego w rosyjskich i polskich zdaniach bezosobowych. Autorka szczegółowo omawia zdania, w których subiekt semantyczny jest wyrażony formami zależnymi z przyimkiem lub bez, jest niewyraźny, a także jest nienazwany (opuszczony) i wtedy

wskazuje na niego jasność sytuacji bądź szerszy kontekst. Rosyjskim zdaniom bezosobowym w polskim przekładzie odpowiadają różne konstrukcje składniowe, a w sposobach wyrażenia subiektywa zaobserwowano wiele różnic. Problematyką składni porównawczej zajmuje się również Magdalena Mikrut. W artykule *Из наблюдений над правосторонней сочетаемостью дeverбативов с нулевым формантом в русском языке в сопоставлении с польским* podejmuje zagadnienie prawostronnej łączliwości deverbatywów z formantem zerowym. Badania przeprowadza na materiale zaczerpniętym z rosyjskiej literatury pięknej i jej przekładów na język polski. Temat wpływu języka rosyjskiego i polskiego na badania składni języka angielskiego podjęła Katarzyna Sówka w szkicu *Вплыw языков словiанских на badania alternacji dopełnienia dalszego w języku angielskim*.

Problemy semantycznego opisu języka w aspekcie konfrontatywnym znalazły odzwierciedlenie m.in. w tekście *О некоторых показателях субъективной модальности в русском языке в сравнении с польским (на материале художественного и научного текстов)* autorstwa Marii Puk. Na materiale pochodzącym z literatury pięknej i naukowej opisuje ona wybrane składniki subiektywnej modalności. Są to *вероятно, пожалуй, возможно, должно быть* i ich polskie ekwiwalenty *prawdopodobnie, pewnie, zapewne, chyba, może* itp. Z kolei Ewelina Trzyna w artykule *Средства выражения обращения с эмоциональной окраской в русском и польском языках (на материале художественного текста)* podejmuje próbę opisu rosyjskich i polskich form adresatywnych nacechowanych emocjonalnie. W badanym materiale przeważają formy wokatywne nacechowane negatywnie i są one zazwyczaj wyrażane rzeczownikami.

Na uwagę zasługują również opracowania z zakresu morfologii, wśród których znajduje się *Der Aspekt und die Aktionsarten im Deutschen und in der polnischen Sprache* Renaty Kingi Abramczyk. Autorka rozpatruje kategorię aspektu w języku polskim w porównaniu ze sposobami jej gramatycznego wyrażenia w języku niemieckim.

Procesy słowotwórcze zachodzące we współczesnej postaci miejskiego żargonu Brna są przedmiotem rozważań Przemysława Fałowskiego w szkicu *Способы творения новых выразов we współczesnym „brněnském hantecu”*. Na podstawie opowiadań *Je to normalka?* i *Velikonoce*, pochodzących ze zbioru Leoša Tomana *Špigl hantecu* i napisanych językiem stylizowanym na dawny „brněnský hantec” autor analizuje sposoby tworzenia nowych derywatów. Omawiany język jest obecnie jedynie reliktem przeszłości sztucznie podtrzymywanym przez rzeszę entuzjastów, a jego słownictwo slangowe tworzone jest dwoma metodami: transformacyjną i transpozycyjną. Powszechnie są również zapożyczenia, głównie z języka niemieckiego.

Wśród artykułów nie zabrakło omówień poświęconych metodologii badań lingwistycznych. Monika Rymaszewska-Chwist w tekście *Towards a Cognitive Grammar Analysis of English Phrasal Verbs* w duchu metodologii kognitywnej przeprowadza analizę angielskich czasowników fazowych. Z kolei Joanna Sadownik (*Approaches to Language: Noam Chomsky, Willard Quine, Jerrold Katz*) omawia metody opisu lingwistycznego zaproponowane przez takich lingwistów jak: Noam Chomsky, Willard Quine i Jerrold Katz. Opis narratora i narracji w tekście jest przedmiotem zainteresowania Tatiany Artiomowej, która w referacie *К вопросу об определении понятия „нарратив”* przedstawia miejsce tego zjawiska począwszy od Arystotelesa, poprzez m.in. prace rosyjskich formalistów, francuskich strukturalistów aż do teorii współczesnych.

Wiele uwagi poświęcono też innym aspektom opisu języka. Niewątpliwie ciekawą kwestią zajmuje się Marcin Walczyński, który zwraca uwagę na zagadnienie nieodnotowane dotychczas w polskiej literaturze językoznawczej, tj. na *kreoloidy*. W swoim szkicu *Kilka słów o kreoloidach*, na podstawie tzw. singapurskiej odmiany języka angielskiego i języka afrykanerskiego pokazuje trudności w jednoznacznej klasyfikacji języka jako kreola lub kreoloidu. Problematykę przekładu polskich nazw odczasownikowych czynności i stanów na język czeski podejmuje Łucja Bańczyk w artykule *Polskie nazwy odczasownikowe*

czynności i stanów w tłumaczeniu na język czeski (na materiale czesko-polskiego korpusu równoległego Intercorp). Badania wykazały, że w zdecydowanej większości przypadków ekwiwalentami przekładowymi polskich odczasownikowych nazw czynności i stanów są czeskie konstrukcje zawierające w swej strukturze rzeczownik odczasownikowy. Przedmiotem opisu Mirosławy Chojnackiej jest akt mowy usprawiedliwienia ze szczególnym uwzględnieniem funkcji pragmatycznej kontrpropozycji. Badania zostały przeprowadzone na podstawie bogatego materiału faktograficznego, będącego zapisem rozmów, obserwacji własnych autorki oraz ankiet przeprowadzonych w środowisku uczniowskim jednego ze szczecińskich liceów. Przemysław Józwickiewicz bada ukraińskie formy bezosobowe na *-no/-mo* występujące w pierwszym z plików pomocy programu MS Word, zbiorem plików „Запуск і параметри” („Autostart i ustawienia”). Często występujące w reklamie zjawisko dwuznaczności językowej czyni przedmiotem swojego opisu Marta Juszczyk (*Dwuznaczność językowa polskich tekstów reklam*). Materiał pochodzący z polskich reklam drukowanych w gazetach pozwolił wyróżnić sposoby realizacji tego typowego wykładnika gry językowej nadawcy z odbiorcą tekstów reklamowych. Sposobami tymi są różne typy homonimii, tj. homonimia rzeczownikowa, czasownikowa, przymiotnikowa, a także homonimia związków wyrazowych.

Recenzowana publikacja *Świat Słowian w języku i kulturze VIII: Językoznawstwo. Morfologia. Składnia. Semantyka*, jest zbiorem tekstów młodego pokolenia naukowców z zakresu szeroko pojętego językoznawstwa, zróżnicowanych pod względem tematycznym i metodologicznym. Stanowi przegląd głównych tendencji i kierunków badawczych we współczesnym językoznawstwie słowiańskim.

Anna Stasienko

Świat Słowian w języku i kulturze. T. VIII: *Językoznawstwo. Leksykologia. Frazeologia*
Red. E. Komorowska, A. Krzanowska. Szczecin 2007, 308 s.

W omawianej publikacji prezentowane są 43 prace, w których poruszone zostały różnorodne aspekty leksyki i frazeologii — począwszy od rozważań nad terminologią, przez analizę pól semantycznych, frazeologizmów i leksyki nacechowanej stylistycznie, aż po zagadnienia przekładowe i interkulturowe.

Tom otwiera artykuł Beaty Afeltowicz na temat hybryd nazewniczych w polskiej literaturze onomastycznej. Autorka dokonuje przeglądu prac naukowych dotyczących wybranego tematu, podkreślając, że prawidłowa klasyfikacja niektórych przypadków granicznych nastęrcza wciąż wiele trudności. Do kręgu artykułów poświęconych terminologii należy również artykuł Moniki Dendy, zawierający szczegółową analizę pojęć *urbanonim* i *urbanonimia* w ujęciu polskich i wschodniosłowiańskich językoznawców. Próby prześledzenia początków leksykografii rosyjskiej podjęła się Jolanta Kur-Kononowicz.

Do kolejnego kręgu tematycznego należą prace omawiające słownictwo nacechowane stylistycznie. Dominika Betka w swoim artykule dokonuje analizy nacechowanego emocjonalnie słownictwa użytego w rosyjskich środkach masowego przekazu w opisach ataków terrorystycznych (Moskwa 2002 i Biesłan 2004). Autorka podaje w wątpliwość rzetelność przekazu informacji dotyczących opisywanych wydarzeń w rosyjskich massmediach. Małgorzata Bogusz bada semantyczno-kulturowe nacechowanie leksemów *Słowianin*, *Słowiańszczyzna* i *słowiański*, dochodząc do wniosku, że nie istnieje wspólny stereotyp dla wszystkich Słowian, lecz każdą grupę należy rozpatrywać oddzielnie. Jest to praca na podstawie materiału słownikowego i przeprowadzonych ankiet. Problemowi funkcjonowania i tworzenia nazw miejsc w socjolektach petersburskich i szczecińskich studentów poświęcony jest artykuł Doroty Dziadosz. Autorka analizuje sposoby intensyfikacji semantycznej nazw

miejsce za pomocą środków derywacyjnych. Robert Gajda poświęcił swój artykuł badaniu językowego obrazu świata przedstawionego w tekstach piosenek polskiej kultury młodzieżowej. Za podstawę materiałową posłużyły teksty piosenek Kazika Staszewskiego. Z kolei szanty stały się przedmiotem opisu Anny Pęcińskiej, rozpatrującej leksykalno-semantyczne konotacje leksemu „morze”. Żaneta Kozicka-Borysowska skupiła się na analizie leksemów „super” i „ekstra”, charakterystycznych dla polskiej leksyki konsumpcyjnej. Rozważania prowadzone są przede wszystkim na poziomie leksykalnym i stylistycznym. Problemowi nacechowanej leksyki gwarowej, na przykładzie leksemów „babuś” i „buś”, poświęcony jest artykuł Hanny Makurat. Z kolei Bożena Kochman-Haładyj prezentuje wyniki badań nad rozwojem leksyki pola semantycznego „kobieta”, artykuł Moniki Skorasińskiej poświęcony jest analizie leksemu „darkness” w ujęciu diachronicznym, a Piotr Szyszkiewicz opisuje wpływy języka polskiego i rosyjskiego na niemiecki system leksykalny.

Do kolejnej grupy tematycznej należą prace poświęcone zagadnieniom semantyki. Artur Czapiga podejmuje próbę rekonstrukcji językowego obrazu wilka w języku polskim, rosyjskim i angielskim. Maciej Rak na podstawie konfrontacji swoich badań ankietowych, przeprowadzonych w krakowskim środowisku akademickim, z wynikami analiz Władysława Miodunki prezentuje zmiany, jakie zaszły w konceptualizacji ptaków w ciągu ostatnich 30 lat. Podstawą badań były konotacje rzeczownikowe, przymiotnikowe i czasownikowe. Joanna Czarnańska skupia swoją uwagę na badaniu leksemu „power” i jego konotacji semantycznych, natomiast Anna M. Tracz opisuje leksykalno-semantyczne konotacje słowa „death”. Katarzyna Kondziola-Pich prezentuje analizę semantyki komunikacji dziecka, Joanna Gościmińska i Elżbieta Wilczak przedstawiają grupę angielskich leksemów partytywnych, zwracając również w swych badaniach uwagę na etymologię opisywanych jednostek. Roman Gawarkiewicz i Ewelina Podkowińska analizują wzajemny językowy obraz chłopców i dziewcząt w języku polskim i niemieckim.

W tomie znalazły się także artykuły poruszające zagadnienie metafory językowej. Robert Kiełtyka dokonuje przeglądu interpretacji zagadnienia metaforyzacji znaczeń u dawnych i współczesnych badaczy języka. Jekaterina Niedopekina przedstawia analizę leksemu „красный” w użyciach metaforycznych w rosyjskim języku mówionym. Współoddziaływanie metafor i metonimii w konceptualizacji pojęcia „gniew” w języku polskim i rosyjskim jest tematem publikacji Gabrieli Wilk.

Na kolejną grupę tematyczną, przybliżającą problem komunikacji językowej, składają się artykuły Anny Kamińskiej — o formach adresatywnych w prywatnej i oficjalnej korespondencji rosyjskiej XVII i XVIII wieku — oraz Wojciecha Porosa, który przedstawia wyniki analizy polskich i rosyjskich ogłoszeń drobnych. Z kolei komputerowe korpusy językowe oraz możliwość ich wykorzystania do wyszukiwania i gromadzenia danych językowych są omawiane przez Barbarę Kudaj, a komputerowe systemy wspomagające tworzenie słowników opisuje Jakub Zgoliński.

Problemowi interpretacji frazeologizmu jako terminu leksykograficznego poświęcony jest artykuł Agaty Piaseckiej. Rosyjskie frazeologizmy związane z mową są tematem pracy Anny Brodeckiej, a frazeologizmy z komponentem barwy w języku chorwackim opisuje Agnieszka Pluta. Marta Jasinowska przedstawia wyniki analizy językowego obrazu Boga w rosyjskich przysłówiach narodowych, natomiast Magdalena Fajto opisuje etniczne frazeologizmy Polaków i Czechów funkcjonujące w języku niemieckim. W zagadnienie idiomatyki w ujęciu metodologii kognitywnej wprowadza artykuł Piotra Kędziora, natomiast analizę małej formy aforystycznej z punktu widzenia jej stylizacji naukowej przedstawia Agnieszka Gasz.

Analiza leksyki w ujęciu przekładoznawstwa łączy tematycznie kolejną grupę artykułów. Tomasz P. Górski analizuje biblijne przekłady wyrażen zawierających leksem „peccatus” / „delictus”, Małgorzata Widel-Ignaszczak przybliża problem adaptacji jako strategii tłumacza